

Рецензия на

дисертационния труд на Цветолин Недков на тема:

„Стопанският живот на градовете в Южна Добруджа /1878 – 1918 г./”

За присъждане на образователната и научна степен „доктор”

Дисертационният труд на Цветолин Недков „Стопанският живот на градовете в Южна Добруджа /1878 – 1918 г./” обхваща 266 страници, които включват увод, три глави, заключение, списък на източниците и ползваната литература. Автореферетът отговаря на изискванията и отразява основните достижения на дисертацията.

Цветолин Недков е завършил ВТУ "Св. Св. Кирил и Методий", специалност "История" през 1983 г. От тогава в продължение на 30 години до сега работи в Регионален исторически музей - гр. Добрич. В момента е главен асистент и ръководител на отдел "Нова и Най-нова история". Научните му интереси са в областта на стопанската история на Южна Добруджа в ново време. Изследвал е и живота и народополезната дейност на бележитите добруджански дейци Петър Габе, Йордан Пекарев и други. Цветолин Недков е автор на 4 монографии, 3 студии и около 40 статии, които са публикувани в български научни исторически списания, които са цитирани в различни издания. Участвал е в редица национални и международни научни конференции.

Темата на дисертацията представлява значителен интерес, още повече че досега не е била цялостно проучвана, въпреки наличието на задълбочени изследвания особено за аграрната история на региона. Проучването на стопанския живот на градовете в Южна Добруджа след 1878 г. ще допринесе за съпоставката с други региони и изобщо за изясняването на стопанските процеси в тези години.

Избрана е структура, която следва хронологическа последователност и дава възможност отделните стопански отрасли в градското стопанство в Южна Добруджа да се проследят в мирновременните периоди от 1878 до 1903 г., на които съответстват първите две глави и във времето, белязано от двете балкански войни, румънския режим в Южна Добруджа от 1913 до 1916 г. и Първата световна война 1916 – 1918 г., разгледано в трета глава. Вътрешното разделение на отделните глави съответства на

отрасловата структура на градското стопанство: аграрен сектор, занаяти, търговия, банково и кредитно дело и т.н., като само трета глава е разделена на параграфи по хронологически принцип.

За написването на дисертацията авторът е ползвал архивни **източници** от архивите във Варна, Русе, Добрич, Силистра, Централният военен архив във Велико Търново, местен и централен периодичен печат, статистически документи и стопански отчети и много други, като архивните източници се отнасят в най-голяма степен до историята на банковото дело и кредитните институции.

В **Увода** на дисертационния труд Цветолин Недков прави преглед на съществуващата българска литература по въпроса и нейните постижения и дефицити, както и на отделни румънски заглавия. Той си поставя за **цел** да изясни основните аспекти от развитието на стопанския живот в градовете на Южна Добруджа в отделните исторически периоди.

Първа глава „Стопанско възстановяване и начално развитие /1878 – 1903г./ съдържа четири части – „аграрна икономика”, „преструктуриране на занаятчийското производство и зараждане на фабричната промишленост”, „Търговия” и „Изграждане на кредитни учреждения”. Авторът е разгледал значимостта на аграрния сектор в градското стопанство /като обстойно се позовава на статистически отчети, както и на изследванията на Петър Годоров/, като е проследил съществените промени в земеделието и скотовъдството, илюстрирани с множество данни. Подчертано е водещото място на региона в използването на земеделски машини в мащабите на страната, както и въздействието на световната аграрна криза в края на периода. Цветолин Недков представя с множество данни широкият спектър на занаятите в градското стопанство и техните представители, западането на някои занаяти след 1878 г. както и развитието на някои типични за региона или за отделни градове – лодкостроене в Тутракан, изработване на каруци и много други. Показано е и началото на фабричната индустрия в Южна Добруджа, макар в края на 19 век все още да няма нито едно насърчавано от държавата индустриално предприятие. Проследено е развитието на търговията на пристанищните южнодобруджанските градове на р. Дунав и Черно море, откъдето се извършва основният износ на зърнени храни, млечни произведения и т.н. и се внасят някои индустриални стоки, като се представя и изграждането на пристанищните съоръжения и организацията на работата. Подчертано е и значението на панаирите, провеждани ежегодно в Добрич, Балчик, Каварна, Силистра и близо до Тутракан, а по-късно и развитието на магазинната търговия, на

кафенета, кръчми и пр. Заедно с това са разкрити и негативните страни на т. нар. многостепенна търговия със зърнени храни, която е главно в ущърб на производителите. В този дух е проследена и борбата срещу широко разпространеното лихварство в Южна Добруджа, кооперативните инициативи в кредитното дело и създаването на спестовно-заемни дружества през деветдесетта години на 19 век. Мисля, че е уместно в началото на първа глава освен статистиката на населението, което се занимава със земеделие, да се даде характеристика на добруджанските градове – както в демографско отношение – население, етнически състав и т.н., така и по отношение на завареното равнище на стопанска дейност преди 1878 г. /това е направено в отделните параграфи, но в началото може да се даде една по-обща характеристика/. Така становищата за влошаването на икономическото състояние по време на Руско-турската война и проследяването на промените в отделните отрасли и в следващите десетилетия и съответните статистически данни, приведени от автора, ще придобият повече убедителност.

Втора глава „Стопански подем” /1903 – 1912/ описва „десетте тлъсти години” /Румен Аврамов/ и съдържа идентична на първа глава структура, която в четирите си параграфа проследява процесите в аграрното стопанство и намаляването на неговото относително значение, устойчивото развитие на занаятите и индустрията, динамиката на търговията и разширяването на кредитната система. Авторът проследява общите законодателни рамки, в които се развива стопанската дейност. Той илюстрира напредъка на земеделието с множество данни за категориите земеделски собственици според размера на земята, за нарастването в пъти на броя на земеделските машини, и инвентар, за нарастването на средния добив, за разширяването на земеделското образование с откриване на земеделски училища. Някои данни, които са интересни – като например броя на каруците в отделните градове, или на домашните животни се нуждаят от пояснение и анализ и съпоставка с други данни.

Според наблюдението на автора занаятите показват устойчиво развитие в първото десетилетие на двадесети век. Създават се нови занаятчийски сдружения и кооперации. Любопитно е, че тук се явява и едно женско име сред основателите в 1912 г. на общарското дружество „Солидарност” в град Добрич – В. Славова, което представлява определен интерес на фона на оскъдното персонализирано женско присъствие в изложението за стопанския живот в Добруджа. /още едно име на жена - Е. Панайотова се среща и сред притежателите на мелници в Каварна/.

Във времето между 1900 и 1912 г. в областта се изграждат и 11 насърчавани от държавата индустриални предприятия, като най-голям е техният брой в Силистра. Мисля, че работата би спечелила, ако наред с множеството имена на търговци, занаятчии, индустриалци, се прибавят и някои биографични данни за най-изтъкнатите и заслужили местни стопански дейци, които наред с учители, свещеници, адвокати, имат своето значимо място и като авторитети в обществения живот на добруджанските градове. Авторът с основание показва връзката на стопанския напредък с промяната на облика на градовете и градския живот в Южна Добруджа. Заедно с това са посочени и стопанските затруднения, свързани с недостатъчно развитата инфраструктура, все още лошите пътища и комуникации. Тук се цитира публикация от тогавашния момент, че сравнението между България и Румъния в това отношение не е в полза на България. Добавя се и информацията за построяването на модерното пристанище в Констанца. Би било интересно това сравнение да се задълбочи и развие, ако има данни за повече стопански показатели за Северна Добруджа.

В последния параграф на втора глава Цветолин Недков описва развитието на банковото дело в Южна Добруджа. Той подробно се спира на основаването на акционерни кредитни дружества в градовете и по-големите села – общо 13 акционерни банки и дружества, както и на популярни банки. Макар на места преразказът на документите на дружествата е взел превес над техния анализ, като цяло авторът стига до правилния извод, че всички тези кредитни институции стесняват периметъра на действия на лихварите и спомагат за стопанската модернизация.

Трета глава „Стопански застои и разруха” 1912 – 1918 г. е с обем от 32 страници и е най-малка в сравнение с другите две глави. Тя включва две части – „Криза в градската икономика през Балканските войни /1912-1913 г./ и в годините на първия румънски режим /1913-1916 г./ и „Задълбочаване на стопанската разруха през Първата световна война /1916 – 1918 г./ . Първата част започва с неблагоприятното отражение на войната върху стопанското състояние на областта още през есента на 1912 и студената зима на 1912 -1913 г. и продължава със задълбочаването на стопанското разорение, предизвикано от непрекъснатите реквизиции и главно от новата данъчна политика на румънската власт с въведения през април 1914 г. Закон за устройството на Нова Добруджа. Приложението и последствията от този румънски закон са широко коментирани тогава в правната литература, а в последните десетилетия са изследвани от Петър Тодоров в неговата книга за аграрните отношения в Южна Добруджа, на чиито оценки главно се опира и Цветолин Недков. Градското стопанство е разтърсено

и от самото включване на областта в стопанската система на Румъния и различна инфраструктура, нова кредитна система и законодателство и т.н.. Заедно с това Цветолин Недков посочва, че в новите условия на румънската власт някои стопански отрасли в градското стопанство на областта се развиват добре и се разрастват, построени са нови сгради и печалбата им се увеличава.

Стопанското положение обаче се влошава драстично с включването на Румъния във войната.

Вторият параграф на трета глава описва стопанските процеси между септември 1916 г., когато се възстановява българското управление на областта и повторното установяване на румънска власт. Този период за добруджанските градове още от началото е белязан според автора от стопанска разруха, още повече че през септември 1916 г. Балчик е бомбардиран от руска страна и голяма част от пристанищните съоръжения са разрушени и снабдяването е силно затруднено. Заедно с това в областта се намират складирани храни, които местното население започва да разпродава. Авторът показва как ДСГОП и създадената Извънредна Добруджанска комисия правят опит да поддържат порядък в реквизициите и отчетността, но през 1918 г. продоволствената криза се задълбочава, а спекулата расте. Авторът показва и как военновременната ситуация се отразява върху дейността на банките и търговията в областта и върху корабоплаването.

В заключението на своята дисертация Цветолин Недков обобщава основните си наблюдения от отделните глави. Основният му извод е, че от 1878 до 1912 г. градският стопански живот в Южна Добруджа се развива относително равномерно и спокойно, икономиката се модернизира, особено интензивно през втората половина на първото и началото на второто десетилетие на двадесети век. Този процес е прекъснат през 1912 – 1913 г. като се стига до трайна стопанска разруха в следващите години.

С това авторът е отговорил на основните въпроси, които си поставя в началото на изследването.

Към работата на Цветолин Недков, освен направените бележки към отделните глави, могат да се отправят и някои по-обща препоръки. Те се отнасят главно към подчертаването на общите тенденции в развитието на страната и на съпоставка с други региони, които да открият мястото на Южна Добруджа в стопанските процеси в този период, както и съпоставката със стопанската политика на Румъния.

Направените бележки нямат за цел да намалят общото добро впечатление от работата. Тя е написана добре, съдържа много информация, интересни наблюдения и изводи за

стопанската история на Южна Добруджа, и изобщо за българската стопанска история. Считам, че на в основни линии представената дисертация отговаря на условията за получаване на образователна и научна степен „доктор” по история.

Благоевград, 10. 9. 2013

Доц. д-р Кристина Попова